

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Β΄. - ΤΕΥΧΟΣ ΙΒ΄.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1880

Οὐκ ἔστι περὶ δού ἂν θεοτόκου ἀνθρώπου
βουλευσαίτο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οικείων. (Πλάτ. Θεαγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1880

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ Β'.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1880

ΤΕΥΧΟΣ 5'.

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

ἐπὶ τῶν νομοσχεδίων

ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

τῶν ὑπὸ τοῦ Ἑπουργείου τῆς Παιδείας εἰς τὴν Βουλὴν ὑποβληθέντων.

Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, δι' οὗ ἡ τῶν πολυπληθεστέρων καὶ ἀπορωτέρων μάλιστα τάξεων τοῦ λαοῦ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἠθικὴ μόρφωσις, ἀπεδείχθη ἐν ταῖς νεωτέραις κοινωνίαις οὐ μόνον ὁ κύριος παράγων τῆς ὕλικῆς εὐημερίας, τῆς εὐνομίας καὶ τῆς ἰσχύος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀσφαλὲς ἔρεισμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος, ἀπειλουμένων σήμερον οὐχὶ ὑπὸ τοῦ δεσποτισμοῦ, ὅσω ὑπὸ τῆς πολυκεφάλου τυραννίας τῶν πολλῶν εὐπλανήτων καὶ εὐαπατήτων δι' ἀμάθειαν.

Μετὰ τὴν διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπελευθέρωσιν τῆς ὑπὸ τὸν βαρὺν κλοιὸν τῆς δουλείας στεναζούσης ἀνθρωπότητος, φύσει καὶ νόμῳ διακρινομένης εἰς τάξεις ἐλευθέρων καὶ δούλων, καὶ τὴν μετὰ μακροῦς κοινωνικοῦς σπαραγμοῦς καὶ ἀγῶνας ἐπελθοῦσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους χειραφέτησιν τῶν πολυπληθεστέρων καὶ ἀπορωτέρων τάξεων τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς κληροκρατίας καὶ τῶν προνομιούχων τάξεων, καὶ τὴν ἐπικράτησιν ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις τοῦ δόγματος τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, δι' ἧς συμμετέχουσι πάντες τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως, ἡ ἀνισορροπία τοῦ πλοῦτος καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων πρὸς τὰς χειραφετηθείσας πολυπληθεστέρας τοῦ λαοῦ ἀνοίγουσα ῥῆγμα ἐν τῷ κοινωνικῷ σώματι, δὲν εἶνε ὅλως ἀκίνδυνος ἀνεῦ τῆς ἀπὸ τοῦ σχολείου ἐπικουρίας, τοῦ ἠθικῶς μορφοῦντος καὶ

ἀναπτύσσοντος τοὺς πολλοὺς πρὸς διάγνωσιν τοῦ ἀληθοῦς κοινωνικοῦ συμφέροντος, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν. Ἡ δημαγωγία ὑψώσασα τὴν σημαίαν τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίας καὶ τῆς ἰσότητος, καὶ δύναμιν ἐκ τῆς ἀμαθείας καὶ εὐπιστίας τῶν πολλῶν ἀντλοῦσα πού μὲν ἐπιβουλεύεται τὴν τάξιν καὶ διὰ τῆς ἀθετήσεως τῶν νόμων ἀπεργάζεται τὴν κακοδαιμονίαν, πού δὲ ἀπειλεῖ καὶ αὐτὸ τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς, τὰς βάσεις αὐτοῦ ἐντέχνως ὑποσκάπτουσα. Τοῦ δεινοῦ τούτου κινδύνου ἀπαίσιμα συμπτώματα ἤρξαντο ἐκδηλούμενα πολλαχοῦ.

Ἡ ἀμάθεια λαοῦ ἀνατραφέντος ἐν δουλείᾳ καὶ ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ἐθισθέντος νὰ ὑπακούῃ τυφλῶς εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων, καὶ νὰ στέργῃ ἀγογγύστως τὸ παρὸν δι' ἀσυνειδησίαν τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀνεξαρτησίας, εἶναι τῷ ὄντι θέαμα οἰκτρὸν, ἀλλ' ἀκίνδυνον, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία τῶν ἀρχαίων καὶ πολλῶν νέων ἔθνῶν, τῶν λαῶν τούτων τὰ συμφέροντα καὶ τὰς τύχας διεῖπον, ὡς τῶν ἐν ἀπαγορεύσει ἀτόμων, οἱ κήριοί των, αὐτοὶ δὲ οὐδεμίαν οὔτε τῶν δικαιωμάτων εἶχον συνειδήσιν, οὔτε ἐπὶ τῶν συμφερόντων των ἐξήσκουν ἐπιρροὴν κρατυνόμενοι πρὸς τοῦτο ἐν ἀπαιδευσίᾳ. Ἀλλ' ἡ ἀμάθεια λαοῦ κυριάρχου, ἀσυνειδήτως παρασυρομένου κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς κυριαρχίας του καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον παραγνωρίζοντος καὶ ἐκ παραφορᾶς παρακρούοντος, εἶναι οἰκτρὸν καὶ φοβερὸν συνάμα. Ἄνευ ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως, ἄνευ ἠθικῆς εὐεξίας τοῦ λαοῦ διὰ προσηκούστος ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως, αἱ φωτειναὶ τῆς ἐλευθερίας ἀκτῖνες εἶναι ἢ δυσαντίβλεπτοι καὶ ὀδυνηραὶ, ἢ καὶ ὄλως ἀόρατοι καὶ ἀνωφελεῖς ὡς αἱ ἡλιακαὶ τοῖς πάσχουσιν ὀφθαλμίαν ἢ τοῖς τυφλοῖς. Διὰ τοῦτο οἱ καιροὶ τῆς ἀπὸ δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβάσεως λαοῦ τινος ὁμολογοῦνται χαλεποὶ καὶ κινδυνώδεις, χρήζοντες ἀγρύπνου προνοίας καὶ ἐνδελεχοῦς ἐπιμελείας ὡς οἱ παιδικοὶ καὶ νεανικοὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ τούτου κινδύνου τὸ σχολεῖον, ἐν ᾧ ἀναπτύσσονται καὶ μορφοῦνται ἠθικῶς πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, καὶ οἱ τάχτας ἀποτελοῦντες πολῖται λεαινόμενοι κατὰ τὴν ἀπαλὴν καὶ εὐπλαστον ἡλικίαν διὰ τῆς παιδαγωγικῆς γλυφάνης καθιστῶνται, ὡς οἱ σύννομοι λίθοι ἐν τῇ τειχοποιίᾳ, ἐνάρμοσοι εἰς τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, ἀπεδείχθη ἐν ταῖς νεωτέραις κοινωνίαις τῆς σωτηρίας ἢ ἄγκυρα. Πάνυ δὲ εἰκότως ἐρρήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων σοφῶν ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἄνευ σχολείου ἄγει εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸν ὄλεθρον.

Ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ σχολείῳ προσηκόντως μορφωθέντος λαοῦ, ἢ τοῦλάχιστον τῆς πλειονότητος αὐτοῦ εὐκόλως διαγινώσκεται ὅτι τὸ κοινὸν καὶ ἴδιον

ἐκάστου συμφέρον εἶνε νὰ συμβαδίζῃ ἡ ἐλευθερία μετὰ τῆς τάξεως· ἡ δὲ πολιτεία μετὰ τῶν διεπόντων αὐτὴν νόμων θεωρεῖται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἡ κοινὴ μήτηρ πάντων, ὑφ' ἧς τὴν φιλόστοργον· θαλπωρὴν σῶζεται καὶ προάγεται ἡ κοινὴ εὐημερία· καὶ ἡ ἐθνικὴ δὲ φιλοτιμία καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας ἐν τῷ σχολεῖῳ ὑποτροφομένη κουφίζει τὰ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ βάρη καὶ καθιστᾷ προαιρετικῶς τὰς πρὸς τὴν πατρίδα θυσίας, ἐξ ὧν ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς. Ἐν τῷ σχολεῖῳ κρατῦνεται τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἐν αὐτῷ σπεύρονται καὶ φυτοκομοῦνται καὶ εἰς ἄφθονον βλάστησιν καὶ καρποφορίαν ἐν τῷ ἐφεξῆς βίῳ ἐπείγονται ἡ εὐσέβεια καὶ πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρεταί. Τὸ σχολεῖον εἶναι ὑπὸ πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν μικρὰ πολιτικὴ κοινωνία ὑπὸ νόμων διεπομένη καὶ ὑπὸ τὸ πατρικὸν σκῆπτρον τοῦ διδασκάλου συντηρουμένη καὶ προαγομένη πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς. Ἐν αὐτῷ ὁ μικρὸς παῖς ἀσκεῖται λεληθότως καὶ ἐν σμικρῷ πρὸς τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν βίον· καὶ κατὰ τὴν ἀπαλὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ὁμολογοῦνται αἱ ἐντυπώσεις βλαβεραὶ καὶ ἀνεξίτηλοι, σχηματίζει ὁ νέος ἄνθρωπος τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου, τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ νόμου τοῦ τὴν μικρὰν κοινωνίαν διέποντος. Ἐν δὲ τοῖς σχολικοῖς βάθροις κατ' ἀλήθειαν ἀνευρίσκει τις τὸ ἰδανικὸν τῆς ἰσότητος· ἐν αὐτοῖς ἄφ' ἑνὸς μὲν περιστέλλεται καὶ χαλιναγωγεῖται ὁ ἐγωϊσμὸς, ὁ τυχὸν ἐν ταῖς θωπείαις ἢ τῇ ῥαστώνῃ τοῦ οἴκου, ἢ ὑπὸ φυσικῆς ἰδιογνωμοσύνης ὑπερτραφεὶς, ἄφ' ἑτέρου δὲ ἐξάίρεται τὸ ἐκ τῆς πενίας ἢ ἄλλης αἰτίας ταπεινωθὲν φρόνημα, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς μεταρσιοῦται ἐκ τῆς συναισθήσεως, ὅτι τὸ λογικόν, τὸ εὐσιῶδες τοῦτο τοῦ ἀνθρώπου προσὸν καὶ ἡ προῖξ αὐτοῦ, ἡ ἐλευθερία, εἶναι κοινὰ τοῦ Θεοῦ δῶρα, ἐνῶ τὰ λοιπὰ προέρχονται κατὰ συμβεβηκός. Καὶ ποῦ ἄλλοῦ δύναται νὰ εὕρη τρανωτέραν τούτου ἀπόδειξιν ἢ ἐν τοῖς σχολειακοῖς ἐδωλίοις, ἐν οἷς οὐδεμίαν διάκρισιν πλοῦτου ἢ γένους;

Καὶ ὡς συλλαμβάνει ἐκεῖ τὸ πρῶτον τὴν ἔννοιαν τῆς ἰσότητος ὁ παῖς οὕτω ἐθίζεται νὰ στέργῃ καὶ νὰ ἀνέχηται τὴν ἠθικὴν ἢ πνευματικὴν ὑπεροχὴν, μετὰ θαύμασμοῦ κινουῦντος αὐτὸν εἰς ἄμιλλαν. Τὴν δὲ ἔννοιαν τοῦ δικαίου τοῦ ἠθικοῦ, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαιολογικοῦ καταλογισμοῦ, ποῦ ἀλλαχοῦ δύναται ἀκριβέστερον ὁ ἄνθρωπος νὰ συλλάβῃ; Ἡ τὴν παράβασιν τοῦ σχολικοῦ νόμου παρακολουθοῦσα δικαία ψυχολογικὴ τιμωρία, ἢ τὴν ψυχὴν ἐξαγνίζουσα καὶ τοσοῦτον συντελοῦσα πρὸς θεραπείαν τῶν ἠθικῶν ἀτελειῶν, δὲν ἀποξηραίνει ἐγκαίρως τὴν ρίζαν τοῦ ἐγωϊσμοῦ ἐξ οὗ βλαστάνει πᾶσα κακία; Ἡ δὲ βράβευσις καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀμοιβαὶ τῶν

τὸ καθήκον ἐπιτελούντων ἄνευ διακρίσεως καταγωγῆς ἢ πλούτου τῶν παίδων τῶν περικυκλούντων τὸν βραβεύομενον δὲν εἶναι ἡ πρώτη ἐν μικρῷ ἀλλὰ ζωηρὰ τῆς ἀληθοῦς δόξης εἰκὼν ἢ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς ἀφυπνίζουσα καὶ κινουῦσα πρὸς πᾶσαν ἀγαθὴν καὶ εὐγενῆ πράξιν; Παρὰ πάντων ὁμολογεῖται, ὅτι ἡ σχολειακὴ τιμὴ δι' ἧς ὁ ἐπιμελής καὶ ἠθικὸς μαθητὴς ἀμείβεται εἶναι ἰσχυρότατον ἐλατήριον ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ κινητικὸν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν τοῦ καθήκοντος ἐπιτέλεσιν. Πλὴν τούτων ἢ πρὸς τὴν τάξιν, τὴν φιλοκαλίαν, τὴν φιλοπονίαν, τὴν καθαριότητα καὶ πρὸς πᾶν ὅ,τι χαρακτηρίζει βίον ὁμαλὸν καὶ κανονικὸν ἀγάπη καὶ ἔξις ἐν τῷ σχολείῳ μεταδίδεται τελεσφορώτερον διὰ τῆς ἀμίλλης καὶ τοῦ παραδείγματος.

Ἄλλὰ πλὴν τῆς ὑψίστης ταύτης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς σημασίας τὸ σχολεῖον εἶναι καὶ μέγιστος παράγων καὶ ὑπὸ οἰκονομολογικὴν ἐποψίν ἀχώριστος δ' ἀπεδείχθη ἡ ὑλικὴ εὐπορία τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἠθικῆς τῶν λαῶν μορφώσεως ἐν τῷ σχολείῳ. Ἐξ ὅτου τὰ πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐφαρμοσθέντα, κατὰ τὸν παρόντα μάλιστα αἰῶνα, εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν δενδροκομίαν, τὴν κτηνοτροφίαν, καὶ τὸ ἐμπόριον, κατέστησαν τὴν πλήρωσιν τῶν ὑλικῶν τοῦ ἀνθρώπου χρειῶν τοσοῦτον εὐχερῆ καὶ διέχυσαν ἄφθονα τὰ ὑλικά ἀγαθὰ εἰς τὴν πρότερον ταλαιπωρουμένην ἀνθρωπότητα, ἢ διάδοσις τῶν προκαταρκτικῶν φυσικῶν γνώσεων εἰς τὰς ἐν τῷ σχολείῳ πνευματικῶς ἀναπτυσσομένας κοινωνικὰς τάξεις, δι' ὧν διδάσκεται ὁ παῖς τοὺς στοιχειώδεις φυσικοὺς νόμους τὰς ιδιότητας καὶ τὴν ἐν τῷ βίῳ χρησιμότητα τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ τοὺς ὅρους τῆς συντηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως αὐτῶν, συντελεῖ τὰ μάλα εἰς προαγωγὴν τῶν ὑλικῶν πόρων καὶ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν οἰκονομίαν, ὧν ἡ ἀξία διὰ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἀναπτύξεως καὶ ἀγωγῆς δύναται νὰ κατανοηθῇ. Ὁ ἐργάτης, ὁ γεωργὸς, ὁ κηπουρὸς, ὁ κτηνοτρόφος, ὁ ναύτης, ἀναπτυσσόμενοι καὶ μορφούμενοι ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τὰς τῶν φυσικῶν ὄντων τῶν ὑπηρετικῶν τῶν χρειῶν τῶν ιδιότητας καὶ τοὺς τρόπους τῆς καλλιεργείας, συντηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως αὐτῶν διδασκόμενοι, καθιστῶνται εἰς τὸ ἑαυτῶν ἐπιτήδευμα δεξιώτεροι καὶ παραγωγικώτεροι· οὐδόλως δὲ παράδοξον τὸ λεγόμενον, ὅτι καὶ αὕτη ἡ φύσις ἀρνεῖται τὰ προϊόντα τῆς εἰς λαοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀβελτέρους. Ἡ ἔννοια δ' αὕτη τοῦ σχολείου ἐχρησίμευσεν, ὡς γνωστὸν παρά τισιν ἐν Ἀμερικῇ ἐπικρατείαις ὡς δικαιολογητικὴ βᾶσις τοῦ δικαιώματος τῆς ὑπὲρ τοῦ σχολείου φορολογίας τῆς ἀκινήτου περιουσίας καὶ τοῦ κεφαλαίου, ὡς συντελοῦντος εἰς τὴν συντήρησιν

καὶ προαγωγὴν αὐτῶν, διὰ τῆς παρασκευῆς νοημόνων, δραστηρίων καὶ ἱκανῶν ἐν γένει ἐργατῶν, ἢ καὶ εἰς τὰς συναλλαγὰς ἐντίμων κτηματιῶν ἢ γεωργῶν. Κατὰ ταῦτα οἱ ἐν σχολείῳ μορφούμενοι οὐ μόνον τὴν φύσιν καὶ τὰ φυσικὰ ὄντα, ὡς ὑπηρετικὰ τῶν χρειῶν τῶν ἀγαπῶσι καὶ περιέπουσιν καὶ διὰ τῆς ἐπιμελοῦς αὐτῶν καλλιέργειας αὐξάνουσι τὴν παραγωγὴν τῶν καὶ τοὺς πόρους τῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνίαν, ἐν ἣ ἑξασφαλίζουσι τὰ ἐκ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς οἰκονομίας ἀγαθὰ, καὶ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας ὡς φρουροὺς τούτων σέβονται τηροῦσιν ἐκόντως καὶ οὐχὶ τῷ φόβῳ τῆς ἐκ τοῦ νόμου κολάσεως. Ἡ δὲ στατιστικὴ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγκλημάτων εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογος πρὸς τὴν διάδοσιν τῶν δημοτικῶν γραμματῶν, καὶ ὅτι ἡ τῶν νόμων ἐκτέλεσις χωρεῖ ἀπρόσκοπτος, καὶ ἡ τῶν φόρων ἀπότισις καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς τὴν πατρίδα θυσίαι γίνονται αὐτοπροαίρετοι παρὰ λαοῖς ἐν σχολείοις μορφουμένοις καὶ παιδαγωγουμένοις. Πρὸς τούτοις ἡ ἐκ τῆς πεφωτισμένης ἐργασίας καὶ τῆς λελογισμένης οἰκονομίας εὐπορία, διαδιδόμενη κατ' ἀναλογίαν εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ μειοῦσα τὴν τοῦ πλούτου ἀνισοροπίαν συντελεῖ εἰς καταστολὴν τοῦ φυσικοῦ τῶν ἀπορωτέρων φθόνου καὶ εἰς ἐξομάλυνσιν τῶν ἀποτόμων ἀντιθέσεων.

Δῆλον ἐκ τούτων ὅτι τὸ σχολεῖον χρησιμεύει οὐ μόνον ὡς μέσον διαλλαγῆς τῶν ἀντιθετιζομένων ἐκ τῆς ἀνισότητος τῶν ἀγαθῶν κοινωνικῶν τάξεων ἀλλὰ καὶ ὡς σύνδεσμος συναρμόζων καὶ συσφίγγων αὐτὰς διὰ τῶν ἀρρήκτων ἠθικῶν δεσμῶν τῆς ἐμπνεομένης ὑπ' αὐτοῦ ἀγάπης, πρὸς τὴν φιλάνθρωπίαν καὶ εὐποιάν καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης. Πάνυ δ' εἰκότως κρίνεται σήμερον τὸ σχολεῖον ὡς ἡ λανθάνουσα συνεκτικὴ δύναμις τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν καὶ τὸ μυστηριῶδες ἐργαστήριον, ἐν ᾧ κατὰ μικρὸν καὶ ἀθορύβως παρασκευάζεται ἡ ἀφθιτος ἰσχὺς τῶν νεωτέρων ἐθνῶν· καὶ τὸ ἐξ οὗ ἡ ἀφομοιωτικὴ δύναμις ἡ εἰς ἓνα κολοσσικὸν καὶ συμπαγῆ ἐθνικὸν ὀργανισμὸν τοὺς ἀπειροπληθεῖς καὶ πολλακίς ἑτερομιγεῖς λαοὺς τῶν σημερινῶν ἐπικρατειῶν ἐνοῦσα καὶ τῇ συνειδήσει κοινῶν συμφερόντων καὶ κοινῶν πόθων ἀδιασπᾶστος συγκρατοῦσα καὶ συνέχουσα.

Ἡ τηλικαύτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου πολιτικὴ, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ σημασία δὲν εἶνε ψιλὴ θεωρία ἐξηγμένη ἀπὸ τῶν σπουδαστηρίων τῶν παιδαγωγῶν καὶ φιλοσόφων, ἀλλὰ πόρισμα τῆς ἀλανθάστου πείρας καὶ τῆς ἐμβριθοῦς μελέτης τῶν ἠθικῶν βάσεων, ἐφ' ὧν ἐδράζεται ἡ σημερινὴ εὐδαιμονία καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν νεωτέρων πολιτικῶν κοινωνιῶν τῶν ἐπὶ πολιτισμῷ καὶ δυνάμει διακρινομένων. Κατεδηλώθη πλέον διὰ πραγμάτων ἡ μεγίστη τοῦ σχολείου δύναμις πανταχοῦ, ὅπου σοφοὶ ἡγεμόνες

καὶ κυβερνήσεις ἢ πεπολιτισμένοι καὶ φιλόανθρωποι ἀνώτεροι κοινωνικαὶ τάξεις προὐνόησαν ἐγκαίρως τὸ μὲν νὰ θέσωσιν ἑρθὰς βάσεις τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, τὸ δὲ νὰ ἐνθαρρύνωσι καὶ ἐνισχύσωσι τὴν περὶ αὐτὴν ἀσχολουμένην ἐπιστήμην καὶ νὰ ἐξεύρωσι παντοίους πόρους πρὸς σύστασιν καὶ συντήρησιν πυκνῶν καὶ καλῶς ὀργανισμένων σχολείων, ἐν οἷς παιδῶν γοητεία καὶ διαπλάσσεται ὁ λαὸς παρὰ διδασκάλων προσηκόντως ἐν εἰδικοῖς σχολείοις πρὸς τοῦτο παρασκευασθέντων. Οἱ καρποὶ δὲ τῆς τοιαύτης προνοίας ἐκδηλοῦνται διὰ τε τῆς προαγωγῆς τῶν ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐρωστίας καὶ πολιτικῆς εὐκοσμίας. Τὸ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὸ πρῶτον ἐξενεχθὲν θεώρημα «ἀρχὰ πολιτείας νέων τροφὰ» ἐκυρώθη ἐκ τῆς πείρας ὡς πολιτικὸν ἀξίωμα καὶ ἀνεκηρύχθη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅτι μέτρον τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἰσχύος τῶν ἐθνῶν εἶναι ἡ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν μεγαλειτέρα διάδοσις.

Πανταχοῦ τῆς βορείου καὶ δυσμικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βορ. Ἀμερικῆς ἀντηχεῖ ἤδη ἡ φωνὴ «πόλεμος κατὰ τῆς ἀμαθείας». Βασιλεῖς, κυβερνήσεις, δημοσιογράφοι, φιλόσοφοι, καθηγηταὶ, ἑταιρεῖαι, ἐν ἐνὶ λόγῳ, οἱ πάντες κινουῦνται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πρὸς βελτίωσιν καὶ διάδοσιν τῆς τοῦ λαοῦ ἐκπαιδεύσεως. Καὶ οὕτως ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ παιδαγωγικὴ μετὰ τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης συμβαδίζουσα καὶ τὴν διδακτικὴν δαδουχοῦσα ἀνοίγει νέας ὁδοὺς, καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος φυσικώτερον καὶ ἀπονώτερον ἀναπτύσσεται καὶ μορφοῦται, ἡ δὲ σχολειακὴ νομοθεσία πασῶν τῶν ἐπικρατειῶν μεταρρυθμίζεται ἐντὸς τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ ὡς πρὸς τὴν αὔξησιν τῶν σχολικῶν πόρων καὶ τὴν προπαρασκευὴν καὶ μόρφωσιν διδασκάλων εὐπαιδύτων καὶ εὐμεθόδων, καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, ἐποπτεῖαν καὶ ἐπιθεώρησιν τῶν σχολείων. Ἄν δέ τις ἤθελε παραβάλλει τὰ σημερινὰ σχολεῖα τῆς Πρωσσίας ἢ τῆς Ἑλβετίας, ἢ τοῦ Βελγίου πρὸς τὰ πρὸ εἰκοσαετίας ὑπάρχοντα ἤθελε θαυμάσει κατ' ἀλήθειαν τοὺς πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν καταβληθέντας ἀτρύτους κόπους τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν ἄοκνον δραστηριότητα τῶν κυβερνήσεων, ὧν αἱ πεφωτισμέναι φροντίδες προήγαγον ἐπὶ τοσοῦτον τὸ δημοτ. σχολεῖον καὶ ἐξήσφάλισαν τὴν ἀπρόσκοπτον αὐτοῦ λειτουργίαν.

Ὅτε τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἀναμόρφωσιν ἐξήνεγκε τὴν περὶ δημοτικῶν σχολείων ἰδέαν ὁ Λούθηρος, ὅπως δι' αὐτοῦ κατορθωθῆ ἡ παρὰ τῆς πολυπληθοῦς ἀπόρου τάξεως τοῦ λαοῦ ἀνάγνωσις αὐτοῦ τοῦ κειμένου τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἧς τὰς ἀληθείας διέστρεφον πρὸς τὸ συμφέρον των οἱ πρὸς ἀγραμμάτους πιστοὺς διδάσκοντες αὐτὴν ἱερεῖς, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προῖδῃ

τὴν δύναμιν, οὐδὲ νὰ συλλάβῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ σημερινοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Σκοπὸς τοῦ σχολείου τότε καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐφεξῆς χρόνον ἐτίθετο ἢ πρὸς τοὺς παῖδας τοῦ λαοῦ μετάδοσις τῆς ἐμπειρίας τῆς ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ τῆς μηχανικῆς τριβῆς εἰς τὰς τέσσαρας τῆς ἀριθμητικῆς πράξεις. Δηλαδὴ ἐπιστεύετο τὸ μέσον τοῦτο τῆς κατὰ μικρὸν ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ὡς κύριος σκοπὸς τοῦ σχολείου. Τοσοῦτον δ' ἦ ἀπατηλὴ αὕτη καὶ ψευδὴς γνώμη καθ' ἣν ὑπελήφθη τὸ μέσον, ὡς σκοπὸς τοῦ σχολείου, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ οὐχ ἥττον σπουδαίοις ζητήμασιν ἐπιστεύθη καὶ ἐπεκράτησεν ὥστε καὶ μετὰ μακροῦς τῆς ἐπιστήμης πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἀπάτης καὶ ἐκρίζωσιν αὐτῆς μόχθους καὶ τὰς ἀλανθαστοὺς ἐκ τῆς πείρας ἀποδείξεις εἰσέτι σώζεται παρὰ πολλοῖς καὶ πιστεύεται. Ἄλλ' οὔτε αἱ μηχανικαὶ τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς ἐμπειρίαι, οὔτε ἡ μετάδοσις πολλῶν καὶ ποικίλων γνώσεων ἄνευ ῥυθμοῦ καὶ ἐσωτερικῆς ἐνότητος μεταδιδομένων, τίθεται σήμερον τοῦ σχολείου ὁ κύριος σκοπός, ἀλλ' ἡ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ νέου ἀνθρώπου δι' εὐμεθόδου διδασκαλίας καὶ ἀσκήσεως ἀνάπτυξις καὶ ἡ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ διάπλασις διὰ προσηκούσης ἀγωγῆς κατὰ κανόνας καὶ τρόπους ἐπὶ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ ζωῆς ἐρειδομένους τελουμένη. Αἱ δὲ προκαταρκτικαὶ θρησκευτικαὶ, ἠθικαὶ καὶ φυσικαὶ γνώσεις διδάσκονται οὕτως, ὥστε νὰ χρησιμεύωσι μᾶλλον πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ μετὰ κέντρου ἐπὶ τῆς βουλήσεως μεταδιδόμεναι πρὸς μὀρφωσιν αὐτοῦ ἢ πρὸς αὐξήσιν γνώσεων. Ὁ προσηκόντως τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις, καὶ μάλιστα τὸ παρατηρητικὸν καὶ τὸν διασκεπτικὸν νοῦν ἐν τῷ σχολείῳ δι' εὐμεθόδου διδασκαλίας καὶ ἀσκήσεως ἐπιρρώσας δύναται ἀσυγκρίτως ἐν τῇ ἐφεξῆς ἡλικίᾳ καὶ τῷ μεγάλῳ τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας σχολείῳ νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ αὐξήσῃ τὰς γνώσεις του ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἔχων ἀπὸ τοῦ σχολείου τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν καὶ ἐξεγυηγερμένον τὸ πρὸς τὸ μανθάνειν ἐνδιαφέρον. Ἐν τούτῳ δὲ κείται ἡ μεγάλη δύναμις καὶ ὁ οὐσιώδης χαρακτῆρ ὁ διακρίνων τὸ σημερινὸν σχολεῖον ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ. Αἱ μηχανικαὶ ἐμπειρίαι, αἱ δι' ἀψύχου καὶ μηχανικῆς διδασκαλίας ἀποκτώμεναι, ἄνευ τῆς ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας τοῦ παιδὸς ἐπιδράσεως, οὐ μόνον κωλύουσι τὴν τοῦ πνεύματος ἀνάπτυξιν διὰ τῆς ἀκινήσεως αὐτοῦ καὶ ἀναιροῦσιν οὕτω τὸν κύριον τοῦ σχολείου σκοπὸν, ἀλλὰ τὸ χεῖριστον συντελοῦσιν εἰς ἀπόσβεσιν τοῦ πρὸς τὸ εἰδέναι φυσικοῦ ἔρωτος καὶ εἰς πώρωσιν τῆς καρδίας· καθιστῶσαι τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ἐνασχόλησιν ἀηδεστάτην καὶ φορτικὴν, κατὰ μικρὸν ἐνεργάζονται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδὸς τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ τὸν διδάσκαλον. Ὡστε

εὐθὺς ὡς κατὰ τινα τρόπον ὁ παῖς ἀπαλλαγῆ τῆς ὑποχρέωσως τοῦ σχολείου, ρίπτει τὰ βιβλία, ἀποστρέφεται ὡς ἀηδῆ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ἐνασχόλησιν καὶ μετ' οὐ πολὺ, καὶ αὐτὰς τὰς ἐν λύπῃ καὶ δακρύοις ἀποκτηθείσας ἐν τῷ σχολείῳ ἐμπειρίας τῆς ἀσυνειδήτου ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς ἀπομανθάνει, οὐδὲν ἀπὸ τοῦ σχολείου οὐδ' ἠθικῶς βελτιωθείς.

Τὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ δευνὰ τὰ ἐκ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας παρ' ἡμῖν ἀτυχῶς εἶναι ἤδη καταδήλα. Οὐδαμοῦ ἀλλαγῶ δύναται τις ν' ἀπαντήσῃ τόσῃν ἀποστροφῇ πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὸ βιβλίον. Διέρχεται τις πολλάκις ὀλοκλήρους ἐπαρχίας, χωρὶς νὰ ἀπαντήσῃ δέκα ἀνθρώπους ἐν βιωτικοῖς ἔργοις ἀσχολουμένους, ἔχοντας ἐν τῷ οἴκῳ βιβλίον πρὸς ἀνάγνωσιν, ὥστε κινδυνεύει νὰ πιστευθῆ παρ' ἡμῖν, ὅτι τὸ βιβλίον καὶ ἡ ἀνάγνωσις εἶναι ὠρισμένα τῆς παιδικῆς μόνον ἡλικίας ἀσχολήματα, ὡς κατήνησε νὰ θεωρῆται καὶ ἡ μουσικὴ ὡς ἀναγκαία πρὸς εὐθυμίαν ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ τῆς μέθης ὑπηρετικῆ. Οὐδαμοῦ τοσαύτη πτωχεία γνώσεων μ' ὅλην τὴν φυσικὴν εὐφυΐαν τοῦ Ἑλληνοσ καὶ τὴν ἀπὸ πεντήκοντα ἐτῶν σύστασιν καὶ συντήρησιν δημοτικῶν σχολείων. Οὐδεὶς ἐν τοῖς χωρίοις καὶ ταῖς κώμαις ἀναγινώσκει τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδ' εὐκόλως δύναται τις νὰ εὔρη ἐν ἀντίτυπον τούτου. Ἐλάχιστοι τῶν μαθόντων νὰ ἀναγινώσκωσιν, ἀναγινώσκουσι καὶ δύναται νὰ ἐννοήσωσιν ἐφημερίδα ἢ ἄλλα περιοδικὰ, οὐδὲ αἰσθάνονται ὡς ἐκ τούτου λύπην τινά. Ἡ ἀργία τοῦ πνεύματος κατέστη συνηθεστάτη, διακοπτομένου μόνον τοῦ ἐξ αὐτῆς ὄχλου διὰ τῆς ἐν τοῖς καφενείοις καὶ οἰνοπωλείοις τῶν κώμων καὶ τῶν χωρίων πολυώρου ματαιολογίας ἢ τοῦ χαρτοπαιγνίου. Εὐφάνταστος δὲ καὶ ζωηρὸς ὁ Ἕλληνας εἶναι λίαν εὐπιστος καὶ εὐαπάτητος, εὐκόλως παραγνωρίζει τὸ ἀληθὲς ἀτομικὸν αὐτοῦ καὶ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον παρασυρόμενος ἀπὸ τὰ δημώδη ἠθικὰ ἀξιώματα ἔσα ἢ ἡ δουλεία ἢ ἡ ἀστροφή τοῦ ἀληθοῦς κοινωνικοῦ συμφέροντος ἀχωρίστου ὄντος τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἡ πονηρία μετέδωκεν αὐτῷ, κυρούμενα ἀτυχῶς δι' οὐχὶ σπανίων κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ οἰκτρῶν παραδειγμάτων.

Περὶ γνώσεων βιωφελῶν, χρησίμων εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν κτηνοτροφίαν ἢ τὴν βιομηχανίαν οὐδεὶς δύναται νὰ γείνη λόγος παρὰ λαῶ τοιοῦτοτρόπως ἐν πνευματικῷ σκότει καὶ μονώσει βιοῦντος, καὶ στερουμένου τῆς ἐπικουρίας τοῦ βιβλίου, ὅπερ εἶναι ὁ πνευματικὸς ὄχετος δι' οὗ ὁ δαίμων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ μεταδίδων τὸν ἠλεκτρισμὸν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς προόδου ζωοποιεῖ τὰ ἄτομα καὶ τὰς κοινωνίας.

Καθ' ἑκατέραν τῶν περὶ σκοποῦ τοῦ σχολείου προεξηγηθεισῶν ἐννοιῶν,

κι μάλιστα κατὰ τὴν ὀρθὴν καὶ ἐπιστημονικὴν κρινόμενα τὰ καθ' ἡμᾶς δημοτικὰ σχολεῖα ἐκ τῶν ὑστέρων, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν μορφωτικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νεωτέρας ὑμῶν κοινωνίας, ἤθελον εὐρεθῆ ἥκιστα πρὸς πλήρωσιν τῶν πολλῶν καὶ ἐπείγουσῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀρτιγεννήτου ἡμῶν ἔθνους συντελέσαντα. Ἄν τοῦ σχολείου ἡ μορφωτικὴ ἐπικουρία κρίνεται σήμερον τὸ οὐ οὐκ ἄνευ τῆς κοινωνικῆς εὐκοσμίας παρὰ λαοῖς κτησαμένοις ἐν μακρῷ ἀνεξαρτήτῳ ἔθνικῳ βίῳ καὶ ἐκπολιτιστικῷ σταδίῳ τύπον οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, καθ' ὃν καλλιεργοῦνται τὰ σπέρματα πασῶν τῶν ἀρετῶν καὶ μορφοῦνται οἱ ἀγαθοὶ χαρακτῆρες, ἡλικὴ ἐμελλε νὰ ἦνε ἡ ἀξία καὶ δύναμις τοῦ σχολείου παρὰ λαῶ ἀρτίως ἀπελευθερωθέντι, ἀπαιδευτῷ καὶ ἐστερημένῳ παντελῶς τῆς μορφωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐτέρου παιδαγωγικοῦ παράγοντος, τοῦ οἴκου; Τὸ σχολεῖον παρ' ἡμῖν ἐμελλε νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν πάσης ἐν τῷ οἴκῳ παιδαγωγίας καὶ μόνον ἴσως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἔθνικη κολυμβήθρα, ἐν ᾗ λουόμενος τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν ὁ ἑλληνόπαις ἐμελλε νὰ καθαρισθῆ ἀπὸ τῶν τῆς δουλείας κηλίδων καὶ νὰ καταστῆ ἄξιος τῆς ἐλευθέρου πόλεως πολίτης, ἀγαθὸς χριστιανὸς, καὶ μέλος τῆς κοινωνίας χρηστόν. Ἐνῶ δὲ τοιαύτην εἶχεν ἀνθρωπιστικὴν τὸ σχολεῖον παρ' ἡμῖν ἀποστολὴν καὶ τοσαῦται ἦσαν ἀπ' αὐτοῦ ἀνηρτημένα τῶν πατέρων ἡμῶν ἐλπίδες, ἡ περὶ αὐτοῦ μέριμνα ἥκιστα συνετέλεσε πρὸς ἄρσιν τῶν πολλῶν κωλυμάτων καὶ εἰς προαγωγὴν του· καὶ ἀπόδειξις, ὅτι ἐνῶ κατὰ τινὰς ὄψεις τὰ καθ' ἡμᾶς προήχθησαν ὅπως δῆποτε, τὸ σχολεῖον οὐ μόνον ἐμνευστάσιμον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν νόμον τῆς προόδου ἐχειροτέρευσε. Ἴσως μάλιστα ἐκ τοῦ φαινομένου τούτου ἤθελε τολμήσει, νὰ συμπεράνη ἄπειρος παρατητῆς, ὅτι ἰδοὺ ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἄνευ καλῶν σχολείων ἐπροκόψαμεν ὑλικῶς, ὡς ἄπειρός τις τῆς γεωργικῆς ἠδύνατο νὰ ἐκφέρῃ τὴν κρίσιν, τεκμαιρόμενος ἐκ τῆς ζωηρᾶς βλαστήσεως καὶ ἀφθόνου κερποφορίας ἀγροῦ, ἦν ἡ καλὴ ποιότης τῆς γῆς ἡ αἷτια κατὰ συμβεβηκὸς πρὸς τὸ πρῆγαγον, ὅτι ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐπιμελὴς γεωργία τῶν ἀγρῶν ἠδύναντο νὰ παραμεληθῶσιν ἄνευ τινὸς βλάβης τῆς παραγωγῆς.

Περερχόμενος τις τὴν ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος βραχυχρόνιον ὑπὲρ τῶν δημοτικῶν σχολείων μέριμναν εὐρίσκει, ὅτι ἡ ἀντιδασιλεία τὸ πρῶτον διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 6)18 φεβρουαρίου 1834, τοῦ καὶ μέχρι τοῦδε ἰσχύοντος, ἔθετο τὰς βάσεις τῆς παρ' ἡμῖν δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὁ νόμος οὗτος, ὡς καὶ οἱ πλείστοι τῶν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν συντεθέντων, συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Μαουρέρου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γαλλικοῦ νόμου τοῦ Γκυζώτου καὶ τοῦ Βαυαρικοῦ, κρινόμενος κατὰ τὰς